

Carboners i Calciners

Gabriel Ordines i Marcé (Geògraf)

Des de la serra de Tramuntana, a les illes Balears, ens arriba un treball referent a la indústria tradicional del carbó i també dels calciners.

Com que aquestes dues especialitats tingueren una forta incidència en l'explotació dels recursos del Port des de Prat de Comte fins més enllà de Beseit, oferim aquests dos treballs rememoratius d'un passat no massa llunyà.

La indústria tradicional del carbó

Fins als anys 60, una de les activitats més característiques i tradicionals que es desenvoluparen a la Serra de Tramuntana va esser l'obtenció de carbó a partir de la llenya. Aquest carbó constituïa la principal font energètica d'aleshores i serví també per a alimentar les cuines i les calefaccions fins a l'arribada del gas butà.

La llenya més emprada per a fer carbó era la d'alzina, encara que se'n podia produir d'ullastre, mata, aladern, arbocera o bruc: la millor era la d'alzina i la de bruc.

Aquesta activitat es duia a terme durant la primavera i l'estiu: començava pels volts de Pasqua (Sant Josep) i acabava a la darrereria de setembre, quan la proximitat de les pluges de tardor feia perillar el procés de cocció de la sitja.

La feina de carboner es podia combinar perfectament amb les altres feines pròpies del camp, ja que aquestes entren a l'estiu en una fase d'inactivitat, o bé podia incloure's en una tasca d'abast totalment muntanyenc, com era fer neta la garriga, ocupació que durava tot l'any i que proporciona la primera matèria a carboners i calciners.

La sitja

La unitat d'explotació del carboner era el ranxo o superfície de bosc de 3/4 quarterades on cada carboner bastia la sitja.

Primerament se seleccionaven les alzines que superaven una determinada mida, marcada per una argolla de ferro. D'aquesta manera es

garantia un equilibri entre l'aprofitament dels recursos del bosc i la seva conservació. A més, el ranxo s'explotava periòdicament cada set anys. Tot i així, en èpoques d'una major necessitat de recursos, l'elaboració del carbó podia arribar a provocar la desaparició de certes àrees de bosc.

El carboner, en primer lloc, havia de construir el rotlle o espai circular que s'empedrava col·locant una pedra o centre al mig i cobrint tota l'àrea de la circumferència amb solera —pedres planes— o macada. Aquest empedrat es tapava de terra crua, que és la que no aixeca pols.

Posteriorment, es tallaven les alzines seleccionades, amb el verduc i les diferents destrals, i es posava la llenya damunt l'empedrat, és a dir, es bastia la sitja: els troncs més gruixuts se situaven drets al centre i se n'anava disminuint la grandària fins a arribar a les voreres, tot deixant un buit al mig —l'ull de la sitja. A continuació, es cobria de feixos de llenya verda i d'una capa de terra fina.

Després es calava foc a la sitja —es bessonava— i se n'anar controlant la cocció fins que, al cap de vuit dies aproximadament, la sitja es *tallava*, és a dir, la capa de llenya més exterior, coberta per una filera de pedres, baixava uns centímetres i els 2.500 kg. de llenya, si fa no fa, esdevenien 500 kg. de carbó.

Acabada la cuita es destapava la sitja, es refredava i es triava el carbó, separant-ne les diverses classes.

Una vegada es disposava del carbó, es repartia en unes sàrries d'uns 80 kg. i es traginava amb carro —vuit sàrries eren una carretada—, per mitjà de bèsties, en funció del tipus de camí que arribava fins a la sitja. Fins i tot, quan el terreny era molt rost, el carboner l'havia de portar a l'esquena fins al camí més ample, segons observacions que ens va fer l'amo en Francesc Dolç, de Santa Maria, que va fer de carboner a les muntanyes de Coanegra al final de la dècada dels anys cinquanta, i a qui agraïm

molt la seva narració.

Pel que fa al preu del carbó, variava segons la qualitat de la llenya emprada; el 1959 se'n pagava el quilogram a 1,10 pessetes aproximadament.

La barraca del carboner

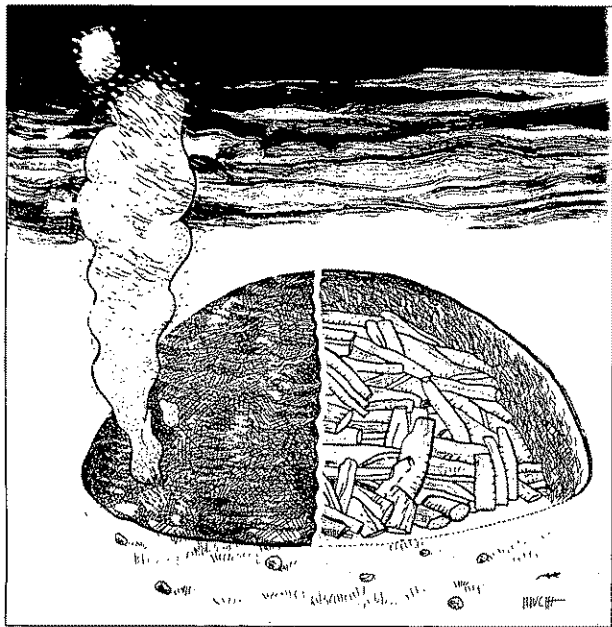
Mentre durava tot el procés de preparació i cocció de la sitja, el carboner habitava una petita barraca construïda amb aquesta finalitat.

La caseta, molt senzilla, consistia en una paret de pedra seca de baixa alçària, amb coberta de forma cònica feta de branques i de càrritx, per evitar l'entrada de les aigües de pluja.

Tenia una petita porta dirigida sempre cap a la sitja.

Si el carboner pujava a la sitja amb la família, fet bastant freqüent, construïa una altra barraca per als fills, que l'ajudaven en les tasques més simples. La dona s'encarregava de fer el menjar, d'anar a cercar l'aigua a la font més propera o a la possessió i ajudava a triar el carbó.

Finalment, cal assenyalar la importància de la xarxa de camins dels carboners dins els alzinar de la Serra de Tramuntana, que en facilita l'accés a nombrosos indrets i constitueix un mitjà de primer ordre, en una valoració global de la Serra.

Tall esquemàtic de la carbonera.

Els calciners i els forn de calç

El procés d'elaboració de la calç, a través de la cocció de la pedra calcària, fou una de les activitats més peculiars dels nostres boscos i garrigues fins fa algunes dècades.

La transformació es basa en una reacció química molt senzilla que consisteix en l'aplicació continuada de calor a la pedra calcària o carbonat càlcic (CO_3Ca). En resulta una emissió de gas (anhídrid carbònic o CO_2), que passa a l'atmosfera i la calç viva o òxid de calci (CaO).

Tot aquest procediment es realitzava en unes construccions cilíndriques anomenades forns de calç, que es troben en major proporció a la Serra de Tramuntana, encara que també se'n poden observar a la Marina de Lluçmajor, entre d'altres zones.

L'emplaçament del forn ve condicionat per dos factors: la necessitat de primeres matèries, com la llenya per al forn i la pedra més adequada —calcària o viva—, i un terreny rost per a facilitar-ne el transport.

Per a la construcció del forn, es feia primerament un clot d'uns sis metres de diàmetre i dos de fondària. Es limitava tot al voltant, per una paret de pedres posades les més grosses a l'interior i les més petites, o macada, a l'exterior. Les juntes de les pedres s'omplien amb fang d'argila, per evitar que el foc sortís. Aquesta construcció anomenada, la caixa de l'olla s'acaba uns tres metres més amunt del nivell de la superfície quan la paret s'eixampla cap a l'exterior amb l'anomenat cintell.

En el cintell es deixava una obertura per a ficar-hi la llenya i les pedres.

Cal dir que aquesta olla era utilitzada en nombroses cuites i que poc a poc s'anava engrandint.

La part superior de l'olla es tancava, fent volta en forma de pa de figa, amb una paret d'uns 50 cm. de gruix construïda amb les pedres calcàries extretes dels penyals veïns. Es cobria externament amb fang de calç morta i s'hi deixava únicament l'espíral o obertura per on respirava el forn, que es podia regular al llarg de la cocció.

La llenya necessària per al fons, uns 1.000 o 2.000 feixos d'uns 40 kg., havia estat preparada pels mateixos calciners o per les persones que durant l'hivern netejaven la garriga i deixaven els feixos a eixugar amb una pedra al damunt.

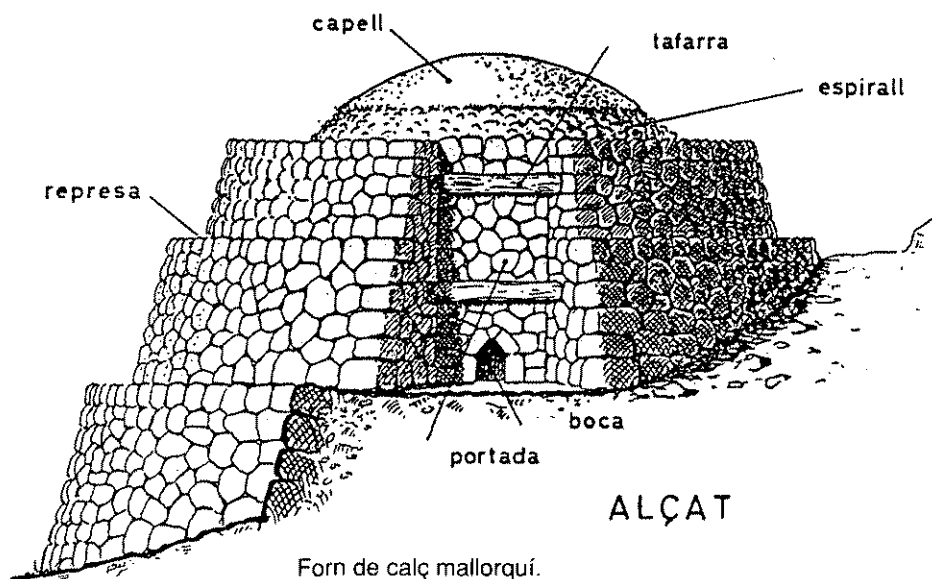
Amb la pedra i la llenya a punt, es calava foc al forn i durant 10 o 12 dies s'anava vigilant la cocció i alimentant continuament el foc amb els feixos de llenya. Durant aquest temps el calciner habitava una petita barraca situada ben al davant del forn.

Després, la coloració del fum, el color de les pedres i l'experiència del calciner determinaven quan la calç ja era cuïta. Aleshores es deixava refredar el forn durant un o dos dies, s'esbucava la volta i es treia la calç, separant-ne els diversos tipus.

La utilització posterior d'aquesta calç, que

els calciners o els traginers davallaven als pobles, era molt diversa. Per una banda, s'emprava en la construcció mesclada amb aigua i arena; per l'altra, és molt conegut el fet d'emblanquinar les parets de les cases per tal de millorar les condicions higièniques i estètiques. Una tercera utilització consistia en l'elaboració de l'aigua de calç —també molt coneguda— receptada pels metges a les persones amb malalties als ossos.

Altres usos minoritaris de la calç eren l'assonament de les pells i la seva utilització per a tapar les juntes de les embarcacions.

Memòria de l'Assemblea General Ordinària Centre d'Estudis de la Terra Alta Març, 1998

El dia 7 de març de 1998 es constituí davant l'Assemblea General la nova Junta Directiva de l'entitat, sorgida de la renovació de càrrecs del procés electoral convocat el passat 22 de febrer amb carta dirigida a tots els socis.

Els càrrecs elegibles han estat: president, secretari, tresorer i tres vocals. Es presenta una única candidatura, que queda automàticament proclamada per la Junta Electoral, d'acord amb les previsions estatutàries.

Els nous càrrecs electes són:

President:	Hermenegild Carreté i Bisbal
Secretària:	Carme Descarrega i Ruana
Tresorer:	Joan Vicenç Sampé i Ferré
Vocal 1r:	Misericòrdia Cabús i Ruana
Vocal 2n:	Carme Balart i Fosch
Vocal 3r:	Teresa Busquets i Guardia